

Τι είναι ένας πατέρας;
Qu'est-ce qu'un père?
What is a father?

15. 05. 2021

1η Διαδικτυακή Ημερίδα
1ère Journée en Ligne
1st Online Day-meeting

των Φόρουμ της Πολύγλωσσης Ζώνης ΔΦ-ΣΨΦΛΠ
de la Zone Plurilingue de l' IF-EPFCL
of the Forums of the Multilingual Zone IF-EPFCL

ΠΡΕΛΟΥΔΙΟ - Φόρουμ της Αθήνας

*«Δεν γνωρίζω καμιά άλλη τόσο ισχυρή ανάγκη της παιδικής ηλικίας όσο αυτήν για προστασία από τον πατέρα»
(Sigmund Freud, Η δυσφορία μέσα στον πολιτισμό, Αθήνα, Πλέθρον, σ. 24).
Στον Φίλιππο, τον Σπύρο, τη Γλυκερία & τον Μιχάλη*

Ετούτη η κατηγορηματική φροϋδική δήλωση, στην οποία έπεσα σχεδόν τυχαία ανατρέχοντας στο κείμενο της «δυσφορίας στον πολιτισμό» καθώς και η ανησυχαστική, αυτομομφική διαπίστωση του πατέρα ενός εφήβου σε μπλεξίματα, πρωταγωνιστή ενός κατά τα άλλα αφελούς σεναριακά φιλμ που πρόσφατα παρακολούθησα, ότι «πατέρας που δεν προστατεύει τον γιο του δεν είναι πατέρας», με έβαλαν σε σκέψεις, υποδεικνύοντάς μου έναν πιθανό δρόμο για την κατεύθυνση που θα μπορούσα να ακολουθήσω, ελπίζοντας να ανταποκριθώ στην υποχρέωση της σύνταξης αυτού του σύντομου κειμένου για λογαριασμό του Φόρουμ της Αθήνας, ως συνεισφορά, στην προβληματική του ερωτήματος «τι είναι ένας πατέρας;».

Η ιστορία της επινόησης του πατέρα – προστάτη, που εγγράφεται στη φροϋδική μυθολογία, είναι λίγο πολύ γνωστή. Συγκροτημένη εντός των κατασκευών που συνιστούν το «τοτέμ και ταμπού» και «ο άνδρας Μωυσής και η μονοθεϊστική θρησκεία», είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την ίδια τη γενεαλογία του δικαίου, εφόσον οι τοτεμικοί κανόνες συνιστούν ακριβώς το πρώτο δικαϊκό σύστημα κανόνων. Ωστόσο, εάν το δίκαιο εκπορεύεται από τη λειτουργία του πατέρα – δίκαιο στη βάση του οποίου βρίσκεται η ενορμητική αποποίηση – είναι η ίδια που θεμελιώνει και την ιστορία του πολιτισμού:

«Υπό την επιρροή εξωτερικών παραγόντων (...) η μητριαρχική οργάνωση της κοινωνίας παραχώρησε τη θέση της στην πατριαρχική, κάτι που συνεπαγόταν μια μεταβολή των ως τότε νομικών δεδομένων (...). Αλλά αυτή η στροφή από τη μητέρα προς τον πατέρα δηλώνει επιπλέον μια νίκη της πνευματικότητας επί του κόσμου των αισθήσεων, δηλαδή μια πρόοδο του πολιτισμού, αφού η μητρότητα αποδεικνύεται με τη μαρτυρία των αισθήσεων, ενώ η πατρότητα είναι μια παραδοχή στηριζόμενη σε ένα συμπέρασμα και σε μια προϋπόθεση»¹.

Πρόκειται, για να το πούμε επιγραμματικά, για την αντίθεση ανάμεσα σε αυτό το οποίο είναι και σε εκείνο το οποίο οφείλει να είναι, μια διάκριση που εισάγεται σε σχέση με τον πατέρα. Ωστόσο, εάν το δίκαιο και ο πολιτισμός θεμελιώνονται από τον πατέρα, τούτο συμβαίνει εκ των υστέρων, εφόσον ο ίδιος καταστεί νεκρός: Όπως emphaticά το διατυπώνει ο Λακάν, η σύνδεση του σημαίνοντος του πατέρα, ως δημιουργού του Νόμου, με τον θάνατο – τον φόνο του από τους γιους της ορδής, για να ακριβολογούμε – σηματοδοτεί τη στιγμή της ανάδυσης του χρέους μέσω του οποίου το υποκείμενο εγγράφεται εφεξής στο Νόμο, δηλαδή, στο συμβολικό. Ο συμβολικός πατέρας είναι, επομένως, ο νεκρός πατέρας, μια εξαιρετική «εικονογράφηση» του οποίου μπορεί κανείς να διαβάσει στο όνειρο της Ντόρα, της οποίας ολόκληρη η νευρωτική σκηνοθεσία δηλώνει πως ένας πατέρας, ακόμη και ανίκανος, είναι πάντοτε πατέρας. Εάν η αναφορά σε αυτόν συνιστά το υπόβαθρο της κάθε λογής θρησκευτικής πίστης, είναι, επίσης, εκείνος που, «αξίζοντας την αγάπη», παρέχει αφειδώς την προστασία το στο παιδί.

Όμως, για ποια προστασία πρόκειται; Οπωσδήποτε, ένας πατέρας (και, φυσικά, εξίσου μια μητέρα αλλά και κάθε ενήλικας) οφείλει να προφυλάσσει το μικρό, ανυπεράσπιστο παιδί από τις κακοτοπιές της καθημερινότητας, αλλά θα ήταν περιττό (εξαιρουμένων ορισμένων ακραίων περιστάσεων, όχι και τόσο σπάνιων) να επικεντρωθούμε σε μια μάλλον αυτονόητη, αταβιστικού χαρακτήρα, υποχρέωσή του.

Σε ένα οξυδερκές κείμενό του, ο Μπαντιού² τοποθετώντας το ερώτημα από την πλευρά του γιου, γράφει πως η μοίρα του, το πεπρωμένο του, είναι η αγάπη, ως ακυρωτική της πράξης του φόνου, με τη μεσολάβηση του Νόμου. Τουλάχιστον, έτσι φαίνεται πως ήταν. Διότι, όπως διεξοδικά προσεγγίζει το ζήτημα σε συνάρτηση με τα κελεύσματα της μετανεωτερικής μας πραγματικότητας, ο συγγραφέας μας δηλώνει ανήσυχος τόσο για την τύχη του πατέρα όσο και για εκείνη του γιου. Ιδωμένος από την πλευρά του τελευταίου, ο πατέρας, είτε ως φορέας της απόλαυσης είτε ως εκπρόσωπος ενός εξωτερικού - ανώνυμου - νόμου, συγκροτεί μια εύθραυστη εικόνα που οδηγεί σε μια εξίσου αβέβαιη υϊκή ταυτότητα. Οι περίφημες νεανικές συμμορίες, ορδές χωρίς πατέρα, στερούμενες «της δυνατότητας προσφυγής σε ένα σωτήριο φόνο και της σύναψης ενός αυθεντικού συμφώνου ανάμεσά τους» μοιάζουν καταδικασμένες σε μια αέναη επαναληπτικότητα δηλωτική της επικράτησης της ενόρμησης του θανάτου.

Το ερώτημα περί της πατρικής λειτουργίας μοιάζει, τελικά, να είναι σύμφυτο με εκείνο της μετάδοσης από γενιά σε γενιά. Εάν, πράγματι, «η αληθινή λειτουργία του πατέρα είναι να ενώνει – κι όχι να αντιπαράθετει – την επιθυμία με το Νόμο»³, τούτη φαίνεται πως είναι και η μόνη δυνατή οδός για τον εξανθρωπισμό του γιου, η μόνη δυνατή προστασία που ένας πατέρας μπορεί να προσφέρει, η κατεξοχήν κληρονομιά του, δώρο ανεκτίμητο, στις επερχόμενες γενιές.

Ο ευνουχισμός, γράφει κάπου ο Λακάν, μεταδίδεται από πατέρα σε γιο. Κι επειδή οι ποιητές αποδεικνύονται πάντα, όπως ο Φρόντ είχε από νωρίς επισημάνει, πρωτοπόροι στη σύλληψη του κρυπτογραφημένου, σας προτείνω, σε όσους δεν το έχετε ήδη υπόψη, το αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα του Φίλιπ Ροθ «Πατρική κληρονομιά». Εκεί ο συγγραφέας, καθώς φροντίζει τον ετοιμοθάνατο πατέρα του, ανακαλύπτει το περιεχόμενο της αληθινής κληρονομιάς του:

«Να, λοιπόν, ποια ήταν η κληρονομιά μου από τον πατέρα μου. Κι όχι επειδή το καθάρισμα είχε κάτι το συμβολικό, αλλά ακριβώς επειδή δεν είχε, επειδή δεν ήταν τίποτε λιγότερο και τίποτε περισσότερο από τη συγκεκριμένη βιωμένη πραγματικότητα. Αυτή ήταν η κληρονομιά από τον πατέρα μου: ούτε τα λεφτά, ούτε τα τεφιλίν, ούτε το κύπελλο του ξυρίσματος, αλλά τα σκατά»⁴

Άλλη κληρονομιά εκ μέρους του πατέρα προς το γιο δεν υπάρχει, πέρα από τη μεταβίβαση του δικού του συμβολικού ευνουχισμού, της δικής του, δηλαδή, εγγραφής στο Νόμο. Κι αν επέλεξα ως τίτλο του μικρού αυτού κειμένου την επίκληση του νεκρού παιδιού, που εμφανίζεται στο όνειρο του αποκαμωμένου από τη θλίψη πατέρα του, είναι γιατί μου φαίνεται πως συμπυκνώνει, με τρόπο σπαρακτικό, ό,τι ακριβώς επιχείρησα να αρθρώσω εδώ. Και, ίσως, σκέφτομαι, ίσως να εμπεριέχει κάτι της τάξης του δικού του, υποκειμενικού, βιωμένου εξόχως τραγικά, ορίου του.

Διονύσης Μπράτης Μάρτιος 2021

¹Freud, S. Ο άνδρας Μωυσής και η μονοθεϊστική θρησκεία, Αθήνα, Επίκουρος, σ. 219-220.

²Badiou, A. Η φιλοσοφία και η νεολαία του κόσμου, Αληθεία, 6:2011.

³Lacan, J. The subversion of the subject and the dialectic of desire, in Ecrits, W.W. Norton & Company, New York, 2006.

⁴Roth, Ph. Πατρική κληρονομιά, Αθήνα, Πόλις, 2019.